

KATEGORIJA ŽENE KAO STECIŠTE ISTORIJE SPOROVA

(Adriana Zaharijević, *Postajanje ženom*, Rekonstrukcija Ženski fond, Beograd, 2010)

Mr Iva NENIĆ

Univerzitet umetnosti u Beogradu, Fakultet muzičke umetnosti

Jedna od ključnih ideja, bez sumnje i smernica za refleksivnu feminističku politiku tekućeg XXI veka pred koju nas studija *Postajanje ženom* postavlja, jeste naizgled jednostavna, ali kako se u autorkinoj razradi ubrzo pokazuje, vredna i daljem čitanju otvorena teza o nedovršenosti i nedovršivosti ženskog/feminističkog subjekta i identiteta. Umesto *postanja* kao jednosmernog procesa „sticanja“ pola sa svim ontološkim i epistemičkim bremenom 'zacrtanih' rodnih pozicija, umesto ženskosti koja je konstruisana i naturana u brojnim društveno-disciplinujućim diskursima (ne manje podrazumevana i u istorijskim feminističkim usmerenjima i praksama), nudi se procesualni model ženskih identiteta koji od sličnih teorijskih pokušaja odvaja otklon od spekulativnosti i utemeljenost u pažljivom čitanju onih „čvornih mesta koja su u XIX veku dala podsticaj sužavanju neutralnih domena duše, proizvođači strogo definisane domene značenja fenomena žena/muškarac“ (Zaharijević 2010, 11). U nastojanju da razume kako su istorijski i društveni okviri devetnaestog veka omogućili konstituisanje modernog poimanja rodnih subjekata i ustoličili

'belu ženu' srednje klase kao metron (u isti mah poništavajući i izuzimajući one marginalne, *druge žene*), autorka nam, svesno idući mimo 'glavnog toka' posvedočenih istorijskih naracija kao i kanonizovanih teorijskih modela rodne identifikacije, izlaže gustu, uzbudljivu i temeljno revizionističku genealogiju razvoja ideje žene tokom devetnaestog veka. U tom procesu se 'nevidljivi subjekti' ili 'obične žene' opskrbljuju (ili: ponovo zaodevaju) istorijom i identitetom kroz feministički profilisanu analizu „razlika i modusa stvaranja subjekata tokom proizvodnje istorije“ (192).

Dva odabrana istorijsko-kulturalna predloška formiranja modernog shvatanja ženskog subjekta u knjizi *Postajanje ženom* jesu Velika Britanija i Sjedinjene Američke Države, u periodu od treće do kraja sedme decenije XIX veka (sa o izdvojenim ekskursima u prethodne vekove i uz osvrt na značajne momente feminističke rasprave u XX veku). Ujedno, reč je o periodima istorijski značajnim za začetak feminističkog pokreta u pomenutim društvima, te je analiza koja sledi, a u kojoj se glatko krećemo duž rizomatskih putanja obrazovanja ženskih identiteta i saznajemo o načinima putem kojih su brojne žene (prostitutke, radnice, siromašne žene, ropkinje) isključivane iz same kategorije žene, nužno prepletena sa analizom razvoja i neravnina proto- ili ranog feminizma. Na formiranje (bio)političkog identiteta žene u Velikoj Britaniji, tako, podjednako utiču zakonski definisano *siromaštvo* (užasne *workhouses* namenjene siromašnima kao mesta na kojima čak ni distinkcija privatno – javno više ne štiti ženu), institucija *coverture* preko koje ženinu ličnost, telo i imovinu zakon tretira kao muževljevo vlasništvo, i dvojak aršin seksualnosti u kojoj se uzorna žena srednje klase konstruiše kao čedna i lišena seksualnih prohteva, dok se njen 'nužni' antipod, prostitutka, podvrgava surovim pregledima i osuđuje u svetlu medicinskog regulisanja javnog zdravlja. Paralelno s tim, žene koje se zalažu za ženska prava poput sifražetkinja, nisu u stanju da načine otklon u odnosu na dominantni model „ženske vrline“ te, kako autorka primećuje, implicitno pristaju na normu i time nastavljaju da održavaju sistem privatnog i javnog, uprkos nameri da govore u ime *svih žena*. U viktorijanskoj Engleskoj tu razliku odražava opozicija između „anđela doma“ i „posrnulih žena“, u kojoj su ove druge dvojako tlačene time što im se odriču prava na osnovu „biološkog“ pola i klasne pripadnosti. Potonje 'liminalne' žene, paradoksalno su se, kako zapaža autorka, najviše približile

ne-relacionom konceptu ženskosti (onom konceptu koji „ženu“ ne uspostavlja preko niza alteracija i/ili umanjivanja karakteristika muškog identiteta), ali je njihova po normu sporna egzistencija, na svakodnevnom nivou implicirala, upotrebiću autorkinu formulaciju, „dvostruko lišavanje privatnosti“, unižavajući ženu i lišavajući je elementarnih prava i mogućnosti. Ovde treba istaći tumačenje kompleksnog trougla uspostavljenog između javnog morala sa sveprisutnom opozicijom „Angel in the House“ i „Harlot“, zvaničnih institucionalnih diskursa (medicinskih i pravnih), te prvih nedoumica koje su se javile u začetku borbe za ženska prava (a koje se ogledaju u nedostatku konsenzusa o valjanoj ženskosti iz ženske perspektive za koju se treba boriti). Tumačenje veza između različitih regulativnih diskursa o telu i seksualnosti, legislature i diskursa ženskog (samo)razumevanja, u retko uspelom maniru problematizuje distinkciju privatnog i javnog i preko analize njenog delovanja otkriva unutrašnju povezanost brojnih nivoa građenja i održavanja ženskog identiteta, čije odjeke pronalazimo i danas.

Na drugoj strani, razvoj feminističkog pokreta u Sjedinjenim Američkim Državama, skupa sa analizom ženskog sticanja prava glasa kao i normiranja ženskog identiteta u odnosu na instituciju ropstva, povlači određene analogije sa prethodnim delom knjige (ne i homologije – zastupljeni model analize različitih društvenih materijalnih praksi i mikronarativa latentno opovrgava tezu o aistorijskom, univerzalnom patrijarhatu, a u korist lokalno pozicioniranih, kontingentnih znanja o rodnim identitetima na različitim vremensko-prostornim osama). I tu se postepeno ocrtava dvostruka potisnutost žene – to, najpre, oličava specifično žensko iskustvo *ropstva* sa svojim specifičnim bremenom dehumanizacije (status roba koji se nasleđuje matrilinearno, brutalno seksualno i fizičko kažnjavanje ropkinja, uzgoj radne snage/breeding, itd), ali i brisanje/potiskivanje tog iskustva u abolicionističkom pokretu i američkom feminizmu. Zapažanje autorke glasi da i na tom mestu ponovo iskrsava tobože univerzalna kategorija žene (ovaj put u liku „republikanskih majki“ kao vrsnih u odgoju pravovaljanih građanskih subjekata) koju, u manje ili više sličnom vidu, baštini feminizam do u duboko u dvadeseti vek; upravo taj nametnuti, podrazumevani identitet uzorne 'bele hrišćanske žene' slepe za onu drugu u čije ime govori, navodi oslobođenu ropkinju i aktivistkinju za ženska prava Saputnicu Istine (Sojourner Truth) da 1851. godine postavi

znamenito pitanje „ta, zar ja nisam žena?“. U tom smislu, različiti (ne treba naglašavati, mnogi i izuzetno potresni) primeri iz života ropkinja, prikaz delovanja abolicionistkinja i njihove nelagode u (ne)suočavanju sa iskustvima crnih žena, raskola u feminističkom pokretu, te analiza institucija, zakona i političkih pokreta, udružuju se da pokažu kako, kao i u slučaju *mulier anglicana*, „sve žene nisu bile *dovoljno* žene, kao što ni svi ljudi nisu bili *dovoljno* ljudi“ (182).

Antiesencijalistički argumenti danas uveliko čine inventar filozofije i društvenih nauka i čini se da je (u teorijskom smislu) fundus mogućih pozicija iscrpljen: reći da je identitet „konstruisan“, ponuđen od strane društva već je *locus classicus*; kao plodotvorno se uglavnom nudi čitanje svih onih (bezbrojnih) formi „smeštanja“ subjekata u koloplet kulture i ispisivanje uz put 'ispuštenih' niti mikroistorije/lokalnih naracija o (ženskom) subjektivitetu. Malo je, međutim, pokušaja gde se smeru ponovno i originalno promišljanje *pojma* – žena, identitet, subjekt – posebno u tako složenom gestu kao što je povezivanje istorije *feminizama* sa već po sebi izuzetno zahtevnom „genealogijom ideje žene“ i potankom analizom kulturalnih dispozitiva dva posve različita društva devetnaestog veka (britanskog i američkog). U tom nesvakidašnjem poduhvatu (nesvakidašnjem, jer pored obilja pravne, istorijske i literarne, naizgled sasvim heterogene građe, obuhvata i paralelno, ciljno pretresanje 'velikih' i onih manje poznatih tekstova feminističkih spisateljica i pisaca), centralni koncept – bivanje *ženom*, kao i znana teza o mnoštvenosti/nesvodivosti ženskih identiteta na jedno, razgrću tkanje diskursa i bivaju smešteni na poziciju koja dozvoljava feminističko znanje *sui generis*. Time se otvara čitavo jedno novo poglavlje u razumevanju kontrapunkta materijalnosti kulturalnih istorija i raskrinkavanja prividnog idealiteta onoga što pol 'jeste' (idealiteta uspostavljenog, rečima autorke, „radom norme“). Intervencija Adriane Zaharijević se, stoga, može sa punim pravom obeležiti kao ono, upotrebimo Deridine reči, „dvostruko, tačnije stratificirano, izmešteno i izmeštavajuće pisanje (...)“ koje pozivanjem na nepoznate ili nedovoljno vidljive primere dovodi u pitanje *status quo*, te dozvoljava ono „eruptivno pojavljivanje novog 'pojma' koji više ne može, niti je ikad mogao biti uključen u prethodni poredak“ (Derrida u Hall 2001, 216). Primera radi, rečenica „Žena ne postoji“ čita se i preispituje na podlozi (barem) dva obimna diskurzivna nasleđa koja su, svako na svoj način, obeležila

dvadesetovekovnu kritiku supstancijalnosti roda. Najpre, *kontra* Lakanu i njegovoj formuli „nema nečeg takvog kao što je žena“, tezi kojom se ženskom užitku odriče status faličkog *jouissance* i poriče postojanje (univerzalne) Žene (žene kao takve), ali i ističe rasutost pojedinačnih iskustava ženskosti što povlači nemogućnost bilo kakvog aktivnog delovanja u postojećoj (falocentričnoj) ekonomiji simboličkog poretka. Potom, i u odnosu na istoriju feminističkih sporova oko toga šta znači biti žena i na ogorčene bitke za vidljivost *drugih* žena kako u širem društvenom kontekstu, tako i u samom feminističkom pokretu, u kojem se tek od određenog trenutka kritikuje implicitno naturanje identiteta emancipovane bele buržoaske (zapadnjačke) žene kao univerzalnog normativnog modela. Šta, naposljetku, znači reći da žene – nema? Pokazujući situiranost metapolitičkog subjekta pod imenom „žena“ u konkretnim istorijskim situacijama i sa konkretnim političkim zalogom, Adriana Zaharijević ističe da „biti žena“ (nasuprot psihoanalitičkoj centriranosti rodnog subjekta oko/na mestu falusa) zapravo predstavlja političku privilegiju, te da „neodrživost fiksiranog identiteta žene omogućuje stalno oslobađanje i širenje moći delovanja, čineći feminizam subverzivnim obećanjem da je ukidanje privilegija moguće“ (198).

Studiju *Postajanje ženom* uokviruju prolegomena naslovljena „Žena ne postoji“, kao i izvrsno završno poglavlje koje je autorka skromno naslovljena „Genealogija ideje žene: filozofske pretpostavke istorije sporova“. Skromno, jer čitava studija – uz obilje podataka i visoku informativnost, dirljivo oslikavanje pojedinačnih ženskih identiteta koji bivaju iznova uvedeni u istoriju, te izdvajanje i razvijanje linija rasprave relevantnih za feminizme različitih istorijskih razdoblja – zapravo jeste *feministička filozofska studija* u punom smislu te reči. Na kakav način? Odgovor je sasvim jasan – knjiga Adriane Zaharijević jedan je od retkih rukopisa koji doista uspeva da u živom i ponekad neuhvatljivom tkanju kulture i istorije razabere i izdvoji složene međuoslovljenosti poretka, otpora i slobode, na planu ličnog i kolektivnog, i da, jednovremeno, sa lakoćom i bez zazora problematizuje i propituje svoje početne teorijske odrednice ili postulate. Naposljetku, neka mi bude dozvoljeno da navedem poslednju rečenicu knjige: „govor 'u ime žene' – u svim vremenima, na svim mestima – nije moguć, uprkos tome što feminizam na takvom govoru počiva“ (205). Prihvatanje ove teze, sa svim njenim

potencijalnim implikacijama u praktičnom i u teorijskom smislu (ako se ta dva pojma danas uopšte mogu razlučiti) predstavlja ozbiljan poziv na mišljenje i delanje, opominjući nas da se feminističko znanje i moć moraju neprestano suočavati sa sopstvenim granicama kao onim najvažnijim, delotvornim 'praktikovanjem' zadatka sticanja ili razmicanja slobode, te da je to pozicija iz koje se jedino može razumevati promenljivost i različitost načina putem kojih se *biva ženom*, a da se uz put ne ispusti iz vida sva punoća tog iskustva.

LITERATURA

Hall, Stuart. 2001. Kome treba „identitet“?. *Reč: časopis za književnost, kulturu i društvena pitanja* 64(10): 215-233.